

Elena PAREA

SPECIFICUL PSIHOPEDAGOGIC ȘI PSIHOLINGVISTIC AL FORMĂRII VORBIRII

Studierea proceselor psihologice prin care oamenii produc mesajele verbale constituie un imperativ al domeniului educației.

Psiholingvistica, fondată în 1954 de C. E. Osgood și T. A. Sebeok, s-a dezvoltat, s-a diversificat și s-a reorganizat, devenind, în științele limbajului educațional, una dintre disciplinele cele mai bogate și mai vii. Axarea pe însușirea limbajului de către copii permite dezvoltarea ierarhizării ce are loc în cadrul acestui proces și stabilirea nivelurilor lui de complexitate. C. E. Osgood a interpretat limbajul drept un sistem de *reacții verbale* care sînt un răspuns la anumiți stimuli / stimuli verbali sau nonverbali.

Cu un alt punct de vedere vine în psihologia limbajului savantul Naum Chomsky, fondatorul gramaticii generative.

Însușirea/formarea limbajului este, în viziunea lui N. Chomsky, o acțiune foarte complexă, dependentă direct de *statutul cuvintelor*, savantul avînd în vedere prin acest statut valoarea gramaticală a cuvintelor. Verbul, de exemplu, are flexiuni de exprimare temporală. Cuvintele care au flexiunea neregulată sînt folosite greșit de cei care învață limba respectivă. Dacă această barieră este depășită în etapa inițială a învățării limbii, atunci asimilarea funcțională a cuvintelor este mai ușoară.

Un aspect deosebit de important al teoriei lui N. Chomsky este raportul limbaj – inteligență, cu cele două constante: *competența* – care

este capacitatea de a înțelege / recepționa comunicarea, și *performanța* – care este abilitatea de a reacționa rapid și corect la informații, păreri, convingeri etc.

Furnizarea datelor de către psiholingvistică constituie fundamentarea didactică a formării limbajului în general și a celui comunicațional, în special.

Pentru psihologi prezintă interes vorbirea înțeleasă ca proces *psihologic*: vorbirea interioară și cea exterioară, interacțiunea lor în actul verbal, mecanismele de generare a vorbirii, specificul oral / scris al vorbirii și comunicării, particularitățile verbal-comunicative ale individului, vorbirea ca formă de exteriorizare a conștiinței umane, ca materializare a comunicării ș.a.m.d.

Cunoașterea limbii creează premisele dezvoltării gândirii. Psihologul N. Jinkin menționează: „Vorbirea este un canal de dezvoltare intelectuală. Cu cît mai devreme se învață limba, cu atît mai ușor și mai plenar vor fi asimilate cunoștințele”. Cunoștințele, faptele, fenomenele, informația sînt un material al gândirii. Activitatea mentală, susținută prin alte aspecte ale activității umane, necesită îmbogățirea și perfecționarea exprimării. Perfecționarea exprimării influențează pozitiv, la rîndul ei, dezvoltarea gândirii. Important este ca unitățile lingviale asimilate să fie pline de o semnificație reală. Anume acest element asigură relația reciprocă dintre vorbire și gândire. Dacă elevul nu conștientizează sensul cuvîntului, el poate să-l utilizeze fără greșeli de exprimare, însă pentru dînsul cuvîntul nu va avea conținut, nu va reprezenta o noțiune esențializată. Aceste cuvinte for fi „goale”: limba vorbește, gîndirea însă tace.

În situația cînd copilul nu-și poate formula verbal gîndul, însăși gîndirea sa este deficitară.

Acestor constatări li se adaugă cele formulate de I. Zimneaș, care insistă asupra ideii că vorbirea copilului

apare numai din necesitatea de a se exprima, iar exprimările sînt generate de un anumit impuls (îndemn interior). Acest aspect al activității de vorbire este numit de către psihologi *motivare* a vorbirii. Motivarea presupune nu numai gîndire și afectivitate, pe care copilul poate să le exprime, ci și dorința de a le împărtăși; e vorba deci de un *impuls interior* în vederea exprimării gîndului și sentimentelor. Motivul vorbirii apare la copil atunci cînd acesta are emoții, impresii puternice, interes față de subiectul pe care i-l propune învățătorul ș.a.m.d.

La baza exprimării copilului, consemnează cercetătoarea N. Politova, care a fundamentat sub aspect psihodidactic dezvoltarea exprimării copiilor de vîrstă școlară preadolescentă, trebuie să se afle *motivul verbal direct*, adică dorința lui de a comunica altora impresiile personale, de a relața cunoștințele dobîndite. Acest motiv este generat prin intermediul unei situații firești de comunicare cu ceilalți copii.

O dezvăluire radicală a perspectivei raționale a dezvoltării exprimării verbale implică problema formulării așa-ziselor răspunsuri complete. Aceași autoare afirmă că asemenea răspunsuri nu corespund naturii înseși a comunicării verbale orale, de aceea ele nu contribuie la dezvoltarea exprimării, dimpotrivă – creează obstacole în lucru și suprimă dorința copilului de a vorbi prin *artificializarea* discuției.

O altă poziție, în această ordine de idei, adoptă N. Jinkin, aderînd la ideile psihologice care susțin că vorbirea apare din necesitatea de a comunica, și toate etapele dezvoltării verbale trebuie să se bazeze pe această necesitate. Cercetătorul spune că adultul trebuie să-l includă permanent pe elev într-un proces de comunicare verbală. Limba se învață prin vorbire: „Limba se include în creier prin intermediul unor influențe verbale sistematice”. Copilul înțelege ambientul mai bine decît poate să-l

reda prin cuvinte. El nu-și sesizează întotdeauna greșelile, dimpotrivă – *este încîntat* de ceea ce spune. El are *convingerea* că a găsit modalitatea cea mai adecvată de a-și exprima gîndurile și sentimentele. Aceasta se întîmplă fiindcă în *vorbirea interioară* toate tezele îi sînt clare și suficiente.

N. Politova semnalează faptul că, pentru a face exprimarea *acceptabilă și posibilă*, ea trebuie să fie nu numai înțeleasă, dar și să conțină ceva *nou*. Nu putem fi de acord cu această afirmație din două motive: pentru copiii de vîrstă școlară mică nu noutatea unui conținut este stimulul vorbirii, ci dorința sa personală de a se manifesta; noul, fiindu-i necunoscut, îi solicită un efort mental și poate să-i frîneze exprimarea.

Problema exprimării celor mici în procesul de însușire a vorbirii a preocupat psihologii sub aspectele căilor de formare a exprimării / vorbirii, dificultăților și facilităților acestui proces, foarte intens la vîrsta de creștere. O serie de savanți (A. Gesell, D. Carmichael, C. și W. Stern ș.a.) au stabilit *caracteristicile* completării vocabularului activ și a celui pasiv al copiilor. J. Piaget a contribuit substanțial la conceptualizarea teoriei *dezvoltării* limbajului în raport cu dezvoltarea *inteligenței*. Aceste idei sînt foarte valoroase sub aspectul corelării acțiunilor educaționale pe linia interrelațională cunoștințe – capacități.

Fondarea Institutului la Urbana Champaign din S.U.A. este o orientare nouă în cercetarea ritmurilor de dezvoltare a comunicării verbale în activitatea concretă. Obiectivele cercetărilor pun în lumină *relațiile* dintre comunicanți prin sistemul de semnificații afective ca manifestări ale culturii generale.

Trecînd prin trei etape distincte de dezvoltare: 1) știința despre procesele de codificare și decodificare; 2) știința despre structurarea competenței verbale; 3) teoria activității verbale, psiholingvistica a valorificat

substanțial ideile lui C. Osgood, dezvoltând lacunele modelului. C. A. Miller a arătat vulnerabilitatea modelului menționând că acesta nu corespunde fenomenului asimilării limbii de către copii într-o perioadă scurtă. Dacă totul ar decurge anume așa, atunci copiii, conform respectivului model, ar avea nevoie de 2^{100} (!) ani ca să învețe o limbă.

De asemenea, a fost dovedită și insuficiența metodologică a ideilor lui N. Chomsky și C. Miller. Desigur, multe pot fi precizate și completate, susținute prin idei noi, dar platforma teoretică propriu-zisă trebuie valorificată până la capăt.

Un concept original este cel al psiholingvistului rus A. A. Leontiev, care a definit psiholingvistica drept știință a activității de vorbire în unitatea și legitățile modelării ei complexe. A. A. Leontiev proiectează *modelul mecanismelor vorbirii*, constituit din șapte elemente. Astfel, mecanismul vorbirii presupune:

- 1) motivarea și prognozarea probabilă a acțiunii verbale;
- 2) programarea exprimării verbale;
- 3) trecerea de la program la materializarea gramaticală;
- 4) asigurarea găsirii cuvântului necesar în baza caracteristicilor lui fonetice și semantice;
- 5) programarea motorie a sintagmei;
- 6) alegerea sunetelor vorbirii și trecerea de la programul motoriu la „umplerea” lui cu sunete;
- 7) asigurarea fonologizării reale a vorbirii.

Pentru a soluționa problemele legate de formarea vorbirii, este oportună o incursiune teoretică în *psiholingvistica progresivă* axată pe aspectele de însușire a limbajului și pe formarea continuă a acestuia la copil. Pe cercetători (E. Bates, J. Bruner, M. Jlickmann, J. Beaudichon, J. Rondal) îi interesează aspectele semantice ale limbajului copilului și contextele verbale, cognitive și sociale în care

acest limbaj apare și se formează în continuare. Aceste abordări, numite *interacționiste*, consideră că dezvoltarea vorbirii este determinată de mai mulți factori interdependenți:

1) *factorul cognitiv*, inspirat din teoria lui J. Piaget, care stipulează că dezvoltarea vorbirii este condiționată de dezvoltarea culturală în ansamblu; că limbajul este una dintre formele de exprimare a ideilor, iar formarea lui este dependentă de dezvoltarea abilităților cognitive generale;

2) *factorul social*, bazat pe ideile lui L. S. Vîgotski, care remarcă rolul mediului și al *intrării* glotice, precum și importanța contextului în care se produce exprimarea;

3) *factorul competițional*, propus de E. Bates, care acordă o importanță deosebită dezvoltării pragmatice a funcțiilor comunicative ale limbajului și interacțiunilor copilului cu persoanele care vin în contact cu el, precum și formele particulare pe care le ia limbajul adresat copilului. Aceasta este o teorie a dobândirii limbajului, care susține că limbajul verbal este însușit și utilizat cu funcțiile lui comunicative.

Formarea și dezvoltarea limbajului este condiționată de o puternică motivare de comunicare cu alții, motivare înăscută și valorificată în diferite perioade de vîrstă.

Formarea limbajului la copii se constituie din:

- 1) ajustarea controlului fonologic;
- 2) dezvoltarea vocabularului;
- 3) deprinderea principalelor reguli gramaticale;
- 4) formarea competențelor comunicative.

Elevul alolingv folosește așa-zisul „limbaj telegrafic” (cuvintele nu sînt marcate gramatical, lipsesc cuvintele funcționale).

Este important faptul că morfele gramaticale se asimilează într-o ordine constantă la diferiți copii, afirmă R. Brown. Unele fenomene, observate în asimilarea gramaticală,

autorul le consideră cvasiuniversale, regăsindu-se analogic la copiii care învață limbi diferite, formele corecte și cele incorecte coexistă un anumit timp, înainte ca formele corecte să fie adoptate definitiv. Erorile copiilor sînt interesante sub aspectul unei suite de etape în procesul de învățare: într-o primă etapă, copilul reproduce forma corectă pe care a memorat-o ca atare, în etapa ulterioară el nu se mai mulțumește cu reproducerea celor memorate și își face o *regulă personală*, generalizînd-o dincolo de cîmpul ei de aplicare, producînd forme gramaticale neregulate, greșite.

D. I. Slobin a fost unul dintre puținii cercetători care s-a bazat pe comparațiile limbilor pentru a elabora unele principii universale de prelucrare. Conform unuia dintre aceste principii, copiii acordă multă atenție *finalului cuvintelor*. Un alt principiu este acela al prelucrării *ordinii cuvintelor*.

În Republica Moldova aceste idei și-au găsit reflectare în studiile psihologului I. Negură.

Cele expuse mai sus impun următoarele concluzii:

1. Axarea pe specificul psihopedagogic și psiholingvistic al limbajului copiilor este primordială din perspectiva dinamicii teoretice (*behaviorism, ineism și funcționalism*) și influențează direct reorganizarea procesului educațional.

2. Vorbirea, înțeleasă ca act în devenire, stabilește numeroase interrelații constructive: ea dezvoltă gîndirea și evoluează prin ea, însă acest proces solicită o organizare sistematică substanțială. Relația vorbire – gîndire are ieșiri directe înspre comunicare. Motivarea vorbirii și a comunicării au aceeași bază, însă obiective diferite.

3. Ambientul afectiv-emoțional, în care decurge activitatea elevului de vîrstă școlară mică, este determinat de formarea lui verbal-comunicativă.

4. Factorii vorbirii sînt completați prin aportul substanțial al psiholingvisticii care este, de fapt, o pragmatică a vorbirii și a comunicării.

Esențial este factorul competițional, care stimulează și asigură comunicarea.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Bates, E., *Language and Context: Studies in the Acquisition of Pragmatic*, New York, 1976.

2. Brown, R., *First Language*, Harvard, 1973.

3. Chomsky, N., *Cartesian Linguistics*, New York, 1966.

4. Edmonson, W., *Spoken Discourse. A Model for Analysis*, Londra, New York, Longman, 1983.

5. Osgood, C. E., Sebeok T. A., *Psycholinguistics*, Bloomington, 1954.

6. Slobin, D. I., *The Crosslinguistic study of Language Acquisition*, Hillsdale, 1985.

7. Леонтиев А. А., *Принцип коммуникативности и психологические основы интенсификации обучения*, în *Русский язык за рубежом*, 1982, nr. 4, p. 51-56.

8. Леонтиев, А. А., *Язык, речь, речевая деятельность*, Москва, 1969.

9. Политова, Н. И., *Развитие связной речи на уроках русского языка в I классе*, Москва, 1976, p. 65.

10. Выготский, Л. С., *Воображение и творчество в детском возрасте*. Психологические очерки, Москва, Просвещение, 1964, p. 93.

11. Жинкин, Н. И., *Психологические основы развития речи учащихся*, în *В защиту живого слова*, Москва, 1966, p. 25.